

KAPITTEL 3

Kva ville dei med Hannah More i Noreg? Evangelikale og protofeministiske impulsar i litteraturen frå første halvdel av 1800-talet

Marie Nedregotten Sørbo

Professor, Institutt for språk og litteratur, Høgskulen i Volda

Abstract: This essay studies how (and whether) the divergent strands of Hannah More's (1745–1833) multifaceted authorship and cultural roles have been received in Norway in the two and a half centuries since her work was first published. In particular, a paradoxical pattern of reception is observed, insofar as Norwegian critics perceive her as alternately a proto-feminist pioneer or a religious guide. Furthermore, there are internal, textual paradoxes in the stories that have been translated into Norwegian, stories that implicitly empower the poor while sometimes being suspected of keeping them in their places. With these facets of More's work and reception combined, the author that appears before us is a woman who withstood restrictions and opposition to bring about change in her own society. This reformer in favour of educating the poor and girls, and abolishing slavery, has not been properly understood in Norway.

Keywords: English literature, feminism, literary criticism, translation, transnational exchanges, women writers

Den engelske forfattarinna Hannah More (1745–1833) er ein paradoksal figur på fleire vis. For det første var ho svært kjend i si samtid og i sitt heimland og også omsett til andre språk, til dømes norsk. Men ho er

Sitering: Sørbo, M. N. (2022). Kva ville dei med Hannah More i Noreg? Evangelikale og protofeministiske impulsar i litteraturen frå første halvdel av 1800-talet. I A. Aschim, B. Afset, H. Elstad & B. Løvlie (Red.), *Tru, språk, historie. Heidersskrift til Per Halse* (Kap. 3, s. 77–94). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.165.ch3>
Lisens: CC BY-NC-ND 4.0

mykje mindre lesen og omtalt i dag, og ikkje eingong nemnt når hjertesakene hennar blir feira, ikkje minst gjeld det avskaffing av slaveriet og utdanning for jenter og for fattige. Så er ho også motsetnadsfylt eller i alle fall mangfaldig som forfattar, ikkje berre fordi ho var aktiv i fleire sjangrar og på fleire kulturelle arenaer, men mest fordi ho står på eit slags vippepunkt mellom forkynning og fiksjon. For det tredje blir ho motteken dels som tidleg-feminist, dels som sjelesørgjar når forteljningane finn vegen til Noreg og andre stader. Det er dette mangetydige ved forfatterskapen og den norske resepsjonen eg vil sjå nærare på i dette essayet.

Hannah More var ein av veldig mange kvinnelege forfattarar på 1800-talet og slett ikkje unik, sjølv om det ikkje er mange å finne i historiebøkene. Når vanlege litteraturhistorier berre omtalar eit lite utval presumptivt «geniale» forfattarar, dei aller fleste menn, oppstår det store hol i kunnskapen vår om fortida. For å skjønne kva roller kvinnene har spelt, treng vi å oppdage dei på nytt, og sikre at dei blir med i forteljningane vi skriv om tidlegare tider og i lærebøkene vi brukar i skulen. Forskningsprosjekt som *HERA Travelling Texts* (2013–16) og nettverk som *COST Women Writers in History* (2009–13) og *DARIAH-EU Women Writers in History* (sidan 2018) dokumenterer eit stort tal skrivande kvinner før 1930 (til dømes cirka 7 700 i databasen NEWW Women Writers).

Dinest avslører desse prosjekta at kulturen i stor grad var transnasjonal, særleg i eit lite land som Noreg som var avhengig av tilførsel av lesestoff og lærestoff utanfrå. Dei store nasjonale forteljningane som pregar hundreåret, ser vekk frå at mange av tekstane, forfattarane og idéane vart utveksla over landegrensene, ikkje minst gjennom omsetting, men også litteraturkritikk. Hannah More blei importert til Noreg gjennom begge desse kanalane, og vi skal sjå kva ho vart brukt til.

Pedagogikk og skuledrift

Hannah More kunne vore omsett og presentert som pedagog. Ho var nærast fødd inn i yrket som ei av fem døtrer i ein lærarfamilie frå Bristolområdet i England. Faren stifta og dreiv fleire skular, og døtrene fekk meir utdanning enn dei fleste jenter på 1700-talet. Så snart dei var vaksne starta dei også sjølve skule for fattige (1758), og seinare i livet (frå 1789)

etablerte More nye skular i elleve landsbyar i Mendip-regionen (sjå Stott, 2002, s. 24; 2003, s. 103). Søstrene More møtte hard motstand frå godseigarar og kyrkjelege leiarar som var redde for at leseopplæring for fattige ville føre til opplysning, og forstyrre eit klassesamfunn som vart sett på som gudgjeve, tilsynelatande også av More sjølv. More måtte trå forsiktig og argumentere klokt for å halde skulane opne, og det lukkast ikkje alltid. Men denne delen av livsverket hadde umåteleg stor verknad på dannelsingsnivået i det engelske samfunnet, og i neste omgang myndegjering av vanlege landsbyarbeidarar. «Ho har gjort meir for grunnskuleopplæringa i Somersset enn nokon annan person» (Stott, 2002, s. 30, mi omsetting).

Det andre hovudærendet hennar var å sørge for utdanning av jenter på lik linje med gutar, og dette skreiv ho også om i ei av dei mest kjende bøkene sine, *Strictures on the Modern System of Female Education* (1799). Som tittelen lovar, refsar ho sitt eige samfunn for å gje mangelfull oppseding av jenter, sidan dei berre fekk litt innføring i brodering, teikning eller musisering med føremålet å bli «accomplished» (danna, kultivert).¹ I staden hevdar More at jentene må få lære filosofi, språk og naturvitskap. Ho ser det som «a singular injustice» (ein bitande urett) mot kvinner at dei må handtere livet med så skrøpeleg utdanning. Det er umogleg å seie kva kvinner kan lære eller bli så lenge dei blir intellektuelt «sveltefora og innestengt» (More, 1995, I, s. ix og II, s. 30).

More er ikkje den einaste refsaren; filosofen og forfattaren Mary Wollstonecraft (1759–1797), som også dreiv skular for jenter, skreiv liknande ting i *Thoughts on the Education of Daughters* (1787) og særleg i *Vindication of the Rights of Woman* (1792). Sidan den eine av desse kvinnene var politisk konservativ og den andre radikal, mellom anna i høve til den franske revolusjonen, blir dei gjerne sett som motsetnader (til dømes i Aasen, 1993, s. 201). Men dei to tenker mykje likt om kvinner og utdanning. Wollstonecraft døydde diverre i barselseng som 38-åring, og difor vart det More (som levde femti år lenger) som faktisk fekk utdanna flest jenter gjennom eit langt liv med skuledrift. På det meste hadde dei

1 Omgrepet er sentralt i Jane Austen sin roman *Stolthet og fordom* (*Pride and Prejudice*), og det verkar som den unge helten Mr Darcy har lese More si bok og er einig med henne (Sorbø, 2014, s. 221–222; 2018, s. 163).

om lag tusen elevar (av begge kjønn) per år, og tre av skulane overlevde heilt innpå 1900-talet (Stott, 2003, s. 103).

Likevel er det ikkje som utdanningsreformator More har vore kjent i Noreg, faktisk fekk dette inga merksemd før kvinnesaksforkjemparane på 1970-talet og framover blåste nytt liv i mange gamle, gløynde damer. Då kom det ei stor nytutgjeving av *Strictures* på engelsk (1974), som tydelegvis vart brukt på pensumlistene også på norske universitet, og det kom eit par hovudoppgåver om More og jenteutdanning.² Framleis er ikkje denne boka eller delar av den omsett til norsk.

Frå teater til kamp mot slaveriet

More kunne også vore lesen i Noreg som poet eller dramatikar. Det var i dei sjangrane ho hadde tidlegast suksess, då den berømte Dr. Samuel Johnson roste dikta hennar og den leiande skodespelaren David Garrick overtalte henne til å skrive fleire teaterstykke. More gjorde stor lukke på London-scena med *Percy* (1777), som vart framført på tysk i Wien i 1779, og visstnok nesten blei ein Mozart-opera (Stott, 2003, s. 47). Men Mozart (1756–91) vart også ein av dei for tidleg døde, og rakk i så fall ikkje gjere noko med denne planen.

Mellom dei kjende dikta til More er «Slavery» (1788) og «The Sorrows of Yamba: A Negrowoman's Complaint» (1795). Her gir ho stemme til afrikanske slavekvinner sine bitre klagar over tapet av born og heimland. Og diktaren er drepande polemisk mot den britiske sjølvforståinga som verdsherrar og fridomsheltar. Dersom dei verkeleg vil «rule the seas» (herske over havet), som det står i den populære, patriotiske songen «Rule Britannia» (1740), så bør dei starte med å reinske det for slaveskip. Og dersom dei skryt av at dei «never will be slaves» så må dei gje Afrika same fridom.

Sjølv om livet til More vart langt, var det så vidt ho rakk å sjå slaveriet forbode i heile det britiske samveldet same år som ho døydde (1833). Det hadde vore ein omstendeleg prosess, til dømes hadde metodisten

2 Ei av desse var i kristendomskunnskap, medan den andre var i engelsk litteratur, eit døme på at Hannah More har ein fot i begge leirar (Kolnes, 1993; Seedhouse, 2002).

John Wesley (1703–1791) skrive kritisk om slaveriet i 1774, og kvekarane stifta antislaveri-organisasjonar i tiåret som fylgde. Den nære venen til Hannah More, William Wilberforce (1759–1833), førte den parlamentariske kampen. Thomas Clarkson (1760–1846) var ein leiande figur, og poeten William Cowper (1731–1800) bidrog med viktige kamptekstar. På anglikansk side, som More høyrde til, var den såkalla «Clapham-sekta» eit viktig tyngdepunkt. Det dreidde seg slett ikkje om ei sekt, men om ei gruppe vener med tilhald i Clapham i London, der Clarkson, Wilberforce og More var med.

Slavehandelen i Storbritannia vart omsider forboden i 1807, men enno vart det langt fram til full fridom for dei som alt var slavar. Då Ceylon (Sri Lanka) skulle feire slutten på slaveriet på øya i 1819, gjorde dei det med eit spesialskrive dikt av Hannah More. Ho laga «Fridomsfesten» («The Feast of Freedom») til ein eldre melodi av Charles Wesley (1707–1788), og dette vart framført i tamilsk og singalesisk omsetting (Stott, 2003, s. 321; Stephen, 1894). Då Slavery Abolition Act endeleg vart vedteken 28. august 1833, var Wilberforce død månaden før (29. juli), medan More døydde ti dagar etter (7. september). Kampen mot slaveriet vart såleis livslang for dei, men dette er ei side ved Hannah More som ikkje i det heile er blitt reflektert i Noreg. Ein kan gjerne tenke at kampen var mindre aktuell i Skandinavia, men då gløymer ein at slavehandelen også gjekk føre seg på norske og danske skip til han vart forboden i 1792.

Norske lesarar vart derimot svært opptekne av den amerikanske antislaveri-debatten frå midten av 1800-talet. Prestedottera og prestekona Harriet Beecher-Stowe (1811–1896) vekte stor oppsikt med romanen *Onkel Toms Hytte*, som kom både på engelsk og norsk i 1852, og vart hundreåret sin store bestseljar. Då hadde More alt vore død i to tiår, og yngre generasjonar tok over saka, både i litteraturen og politikken.

Norsk omsetting og omtale

Det er nett i dette tiåret (1850-talet) at Hannah More sitt verk dukkar opp i Noreg for første gong. Ho var altså ikkje lesen på norsk i si eiga levetid, sjølv om ho vart omsett til i alle fall sju andre språk då og fleire seinare (sjå Sørbø, 2022). Og her er det ein ser at ulike lesarar hadde

ulik oppfatning av kven More var, og kva som var den viktigaste gjerninga hennar. Det er dei religiøse forteljingane hennar som blir omsett, medan litteraturkritikken ser henne i ein protofeministisk kontekst. Og begge desse formidlarane hadde rett, dei ser berre ulike delar av More sin forfattarskap.

Den eine av dei er seinare blitt identifisert som Erik Fredrik Barth Horn (1829–1899), som skreiv den anonyme artikkelserien «Engelske Forfatterinder» i *Illustreret Nyhedsmagasinet* i august og september 1858. Her uttrykker han overmåte stor beundring for England som eit land der kvinnefrigjeringa har kome langt:

England er og har været rigt paa Forfatterinder; thi det er tildeels et Paradis for Kvinden. I England finder man ikke den Fordom, at de unge Pigers omhyggelige Uddannelse gjør dem mindre skikket til at blive Ægtefeller og Mødre ... Kvinden er der et Individ, et selvstændig Væsen; hun har sine Rettigheder. Overalt bliver hun behandlet med Agtelse af Mændene ...

... Ægtefellerne dele her Alt med hindanden ... Konen er her Mandens Veninde og Ledsagerske ... (Horn, 1858, Nr 33, s. 133)

Om England rundt 1850 verkeleg var eit paradiso for kvinner kan ein nok diskutere, og dersom vi hadde spurt til dømes Charlotte Brontë, Elizabeth Gaskell eller Elizabeth Barrett Browning, er det ikkje sikkert dei hadde kjent seg igjen. Det interessante med artikkelen er likevel ikkje kor vidt dette stemmer med røynda. Men heller at det sit ein ung, norsk teolog og skriv for eit nytt, norsk tidsskrift nett i den tida nasjonsbygginga skaut fart, og drøymmer om eit samfunn der menn og kvinner er likestilte partnarar med same høve til utdanning.

Han var ikkje åleine om slike kvinnefrigjerande tankar. Camilla Collett hadde skriva *Amtmandens Døtre* tre år før (1854–55), om kor ufrie dei unge jentene var i høve ekteskapet, og Horn sitt argument høyrest nærast ut som eit svar og eit alternativ. Svenske Fredrika Bremer sin roman *Hertha* (1856) handlar om kvinner og utdanning, medan danske Mathilde Fibiger møtte mykje motbør for å skriva om frigjeri i romanen *Clara Raphael* (1850). Horn skriv seg slik inn i ein pioner-feministisk diskurs og debatt i Norden og andre stader, og set også Hannah More inn i ein slik kontekst.

I tillegg til at engelskmenn har likestilte ekteskap, har dei også stor respekt for ugifte damer, meiner Horn, og her finn ein grunnane til deira «store Antal fremragende Skribentinder». Han presiserer at det er lett å finne 26 namn berre frå 1700-talet, og så presenterer han sitt eige utval som utgjer seksten kvinner over eitt og eit halvt hundreår fram til si eiga tid. Det er tydeleg at desse profilane av kjende kvinner skal tene som eksempel for lesarane av bladet, og prov på at jenter kan bli poetar, filosofar og vitskapsfolk, om dei berre får utdanning og respekt: «... Beviis paa, hvilke alvorlige Studier og hvilken Udholdenhed Fruentimmerne ere i Stand til, trods Mændernes Indsigelser» (Horn, 1858, nr. 39, s. 167).³

Hannah More er ein del av dette provet, og ho blir presentert i etterkant av ei gruppe av litterære salongdamer i andre halvdel av 1700-talet som gjerne blir kalla blåstrømpe-krinsen (Blue Stockings Society), sjølv om Horn ikkje brukar dette omgrepet. Dei samlast oftast heime hos Elizabeth Montagu (1718–1800), og inviterte gjerne også menn, til dømes Samuel Johnson og Edmund Burke. Gruppa var kjent for å vere intelligente, kulturelle og vittige, og dyrke samtalen framfor kortspel og selskapsleikar. Men damene blei etter kvart også latterleggjort som ukvinnelege fordi dei hadde intellektuelle ambisjonar. Og ikkje berre ambisjonar, men praksis. Til dømes var Elizabeth Carter (1717–1806) ei lærd dame som omsette den stoiske filosofen Epiktetos frå gresk. I vår tid er blåstrømpene igjen assosiert med feministiske idéar sidan 1970-tals aktivistane kalla seg raudstrømper. I motsetnad til raudfargen var elles ikkje blåfargen politisk, men fargen på mennene sine daglegstrømper i ull til forskjell frå selskapsstrømpene av svart silke. Etter at ein av gjestane fekk kome med kvardagsstrømper, vart namnet sittande.

«Den skjønneste Kanonisation»

Hannah More blei med i gruppa då ho kom til London første gong som 28-åring, og vart kjend som ung diktar og dramatikar. Seinare skulle

3 Dei 16 utvalde er Mary Wortley Montague, Elizabeth Carter, Elizabeth Montagu, Elizabeth Vesey, Hannah More, Elizabeth Inchbald, Ann Radcliffe, Maria Edgeworth, Jane Austen, Jane Porter, Felicia Hemans, Mary Russell Mitford, Harriet Martineau, Anna Jameson, Agnes Strickland, Mary Somerville.

ho halde fram med årlege opphald i hovudstaden, sjølv om ho budde nær Bristol. More gifta seg aldri, etter å ha vore forlova i seks år med ein mann som ikkje klarte å bestemme seg (William Turner). Ho budde saman med ei eller fleire av søstrene sine i ulike hus til ulike tider, dei tidlege åra i små landsbyhus. Seinare tente ho så godt på bestseljande forteljingar at ho kunne bygge ein staseleg heim kalla Barley Wood, som ligg nydeleg til i ei åsside i Somerset, og no vert drive som konferansesenter. Det meste av livet levde ho her i eit kvinnekollektiv der dei fem søstrene hadde ulike roller, i tillegg til å vere lærarar på skulane dei dreiv. Heile livet var More kjent som velgjerar, utdannar, samfunnsref-sar og åndeleg rettleiar.

Erik F. B. Horn skriv fire avsnitt om More, som er meir enn dei fleste andre får. Men han skriv berre om byrjinga, fram til London-reisa, og om ettermålet. Dei seksti åra imellom står det lite om. For han er More ei dame som greidde å bruke evnene sine trass i at ho ikkje var frå ein velståande og privilegert familie, slik fleire av dei eldre blåstrømpene var. Han skildrar henne som ein hardt arbeidande person som

kunde rose sig af at have utrettet meget for sine Medmennesker. Hun var uopphørlig i Virksomhed, havde til sit Livs Ende ingen ledig Stund ...

Et saadant Levnet er den skjønneste Kanonisation og behøver neppe det Minde, hun erhvervede sig som Skribentinde. Men heller ikke som saadan er hun forglempt, hennes Digte ere i ethvert Barns Mund, og hendes Skrifter for Ungdommen oppleve stedse nye Oplag. Hun var saa heldig, at hun kunne skrive, som hendes indre Følelse fordrede, og derved vinde Anerkjennelse. Et misundelsesværdigt Fortrin! (Horn, 1858, Nr 33, s. 134)

Det er få andre nordmenn som har hatt eit like varmt blick på Hannah More, eller som i det heile har sett henne. Men Horn seier ikkje noko om *kvifor* ho arbeidde så hardt, og var så nyttig for samfunnet, altså for å drive skular, folkeopplysing og antislaverikampanjer. Han tenker på henne som ein kvinne-pioner, eit døme på at damer kunne skrive og kunne få stor gjennomslagskraft. Ho var etter hans syn dobbelt kanonisert, både som «skribentinde» og som velgjerar. Det gjekk likevel ikkje lang tid før ho var ute av litterære kanonar, og ho har sidan ofte blitt framstilt som altfor religiøs, på det verste også skinnheilag og moralistisk.

Hyrden frå Salisbury kjem til Skien

Den andre norske formidlaren av Hannah More på 1850-talet var forlegaren Jens Melgaard i Skien. Han trykte den første norske omsettinga av ein av More sine tekstar, og valde den mest kjente av dei religiøse forteljingane, «The Shepherd of Salisbury Plain» (1795), som kom på norsk som *Hyrden fra Salisbury* (More, 1851). Ho handlar om ein gjetar som er så fattig at han knapt greier fø den barnerike familien og den sjuke kona. Men han er eit lukkeleg menneske som takkar Gud, forklarar Bibelen for borna, nektar å arbeide på søndagen og går i staden til kyrkje med familien. Dette kostar han jobben og huset, for godseigarane i More sitt univers er ikkje særskilt fromme. Det heile endar godt, med nytt husvære og ny jobb for den trufaste gjetaren. Her ser ein konflikten mellom verdslig makt og gudstru, og det er ei hovudsak for More at eitkvart menneske er moralsk ansvarleg for sine egne val, og at trua kjem først. Dette er sjølvsagt ein implisitt trussel mot verdslige mynde, ikkje minst når dei fattige har andre autoritetar enn overklassen. Difor møtte også More slik motstand for myndiggjeringa av dei fattige gjennom leseopplæring.

Den største delen av More sin litterære produksjon, i tal titlar, opplag og salstal, er dei såkalla *Cheap Repository Tracts* (samling av billege traktatar) som ho skreiv på 1790-talet, og som blei spreidde i enorme opplag. Den første forteljinga selde til dømes 2 millionar eksemplar berre første året (1795). More satsa på billegformatet (1 penny) som elles var brukt til skillingsviser eller masseproduserte populærforteljingar (Stott, 2003, s. 171, 176). Dette var den tidas sosiale medium, eit slags 1790-tals Instagram der forteljingane var illustrerte av kunstnarar. Sjølv ville ho nok seie at dette var enkle ting samanlikna med den seriøse forfattarverksemda som poet, dramatikar, romanforfattar og essayist. Likevel er det desse som fekk flest lesarar, og det er her More utfaldar seg som teolog. Ikkje i pastoraldikta for salongdamene, men i oppbyggelege forteljingar tenkt for dei lågare klassane, men kanskje vel så mykje lesne av middelklassen.

Vi veit lite om kvifor Melgaard i Skien fatta interesse for More eit halvt hundreår seinare, eller kven som omsette forteljinga, sidan omsettarane på 1800-talet oftast var anonyme. Mest sannsynleg er omsettinga inspirert av ei nytutgjeving, og tidspunktet passar godt med ei stor amerikansk,

illustrert samleutgåve same år (nemnt i Stott, 2003, s. 208). Melgaard gav også ut ei omsetting av Benjamin Franklin, og kanskje var det broren Paulus som var bindeleddet. Han hadde emigrert til Amerika og arbeidde i eit avistrykkeri. Boka var meir eit hefte enn ei bok, med berre 56 sider og utan dei originale illustrasjonane.

Forfattarnamnet på tittelbladet er «Hannah Mare» (kanskje ein rein trykkfeil), medan artikkelen vi nett har sett på, konsekvent omtalar henne som «Hannah Moore» (som elles er ei vanleg form av etternamnet). Forfattaren var nok ikkje eit velkjend namn for norske lesarar, men varierende stavemåtar var ikkje uvanleg og hender også med fleire av dei andre kvinnene i artikkelen. At forfattarnamnet i det heile står på tittelbladet av omsettinga, er nytt i høve til dei tidlege utgåvene som var anonyme. Hannah More signerte dei billege traktatforteljingane berre med ein «Z», medan søstera Sarah, som skreiv ei handfull av dei mange historiene, brukte signaturen «S» (Stephen, 1894; Stott, 2003, s. 178). Femti år seinare i Noreg er i alle fall forfattarkrediteringa for lengst på plass.

Omsettinga er grundig og god, kven som no har laga henne, og dessutan nesten komplett, i motsetnad til den seinare versjonen (sjå under). Likevel har omsettaren eller utjevaren tillate seg å kutte eit par setningar med narrative kommentarar i slutten av første del og byrjinga av andre, der forteljaren lovar å underhalde lesarane med eit framhald. Desse kommentarane er på plass i neste omsetting.

Søndagslesing i Kristiania

Tjuefem år etter at More si forteljing vart trykt i Skien, kom ho til hovudstaden i ei nyomsetting, og gjeve ut saman med ei anna historie, som *Det sker Altsammen til vort Bedste og Hyrden paa Salisbury Slette, to Fortællinger* (More, 1876). Denne gongen hørde det illustrasjonar med, nemleg tresnitt i liknande stil som dei originale. Og lesarane fekk ein presentasjon av More i eit lite føreord (sjå nedanfor). Det finst veldig mange utgåver av *Cheap Repository Tracts* i ulike utval og på fleire språk, men det er sannsynleg at redaktøren har brukt ei engelsk utgåve av nett desse to forteljingane som underlag (More, 1861).

Dei to norske omsettarane har begge gjort ein solid jobb, men har noko ulik stil. Medan den fattige gjetarkona er omtalt som «Eders Kone» i den første, så får ho ein meir borgarleg status som «Deres hustru» i den siste. Endå meir påfallande er det at den stakkars rønna av eit skur som dei bur i, er utstyrt med ein «kakkelovnskrog» i den siste, medan den første omsette «chimney-corner» korrekt med «ved Skorstenen». Uttrykket «lying-in», som betyr barselstida etter fødsel, er forstått i den første («efter sin Nedkomst»), men omskriven i den andre («efterat hun hadde ligget syg») (More, 1851, s. 48–49; 1876, s. 42–43). Det heile går lite grann meir pynteleg for seg i hovudstadsversjonen.

Denne andre omsettinga av *Hyrden* er forkorta med minst fem sider, og særleg dei lange, teologiske utleggingane er tynna ut, nokså sikkert for å passe inn i det vesle formatet til bladet *Søndagslæsning*, der ho vart trykt. Sidan redaktøren Johan Storjohann (1832–1914) var prest, meinte han sikkert ikkje å legge band på forkynninga. Om det var han sjølv eller kanskje kona Nanna (1838–1898) som omsette, veit vi ikkje, men hans namn står på tittelbladet som utgivar. Ho vart etter kvart kjend for innsatsen for dei prostituerte, og er oppgjeven som omsettar av ein seinare publikasjon.⁴ Ekteparet hadde budd i London i fire år i 1868–1872, og hadde tidlegare reist både i Skottland og England, difor kunne nok begge godt engelsk. Pastor Storjohann er kjend som stiftaren av Den norske sjømannsmisjon (1864) og grunnleggjar av fleire bedehus og skular, men i vår samanheng er det endå meir interessant at han var med på å stifte søndagsskular. Han kjende nok også til at Hannah More var ein av pionerane på dette feltet, etter at Sarah Trimmer (1741–1810) hadde opna sin søndagsskule i 1787. Mange av skulane More starta, var faktisk søndagsskular, men då i den tydinga at det var barneskule-undervisning lagt til søndagen, sidan det var einaste dag dei kunne håpe å få med dei fattige borna rundt på landsbygda. Dei andre dagane måtte mange born arbeide i industrien eller hjelpe foreldra. På Storjohanns tid var folkeskuleutdanning sikra ved lov, og søndagsskulane var trusopplæring.

4 Betsy Holton Moody, *Moody's Moder*, Oversat af Fru Nanna Storjohann, Kristiania: Aschehoug, 1898. Ho har også ein biografi med to bilde i *Norske Kvinder* (Høgh & Mørck, 1914, II, 55–59).

Slette tendensar

Johann Storjohann er også ein av få nordmenn som har skrive ein omtale av forfattarskapen til Hannah More. Rett nok er det berre eit kortfatta forord som også hadde vore trykt i bladet. I omfang var dette forordet ikkje så ulikt det Horn skreiv om More i artikkelen i 1858, men dei to mennene fokuserte på heilt ulike sider ved forfattarskapen. Begge legg vekt på at ho var ei gåverik dame frå landet, og at ho skreiv vers og drama frå unge år. «Hun røbede tidlig en god hukommelse og et kvikt hoved», skriv Storjohann. Begge skriv også om dei litterære London-sirklane ho kom inn i, men helst om mennene ho kjende der (Johnson, Garrick, Burke). Men hovuddelen av Storjohann sitt vesle stykke handlar om korleis ho snudde ryggen til livet i London og vigde seg til «en Gjerning, der bedre passede for et Guds barn og en Arving til det evige Liv», og det var å skrive «opbyggelige Skrifter».

Slik han såg det, måtte ein finne alternativ til – og motverke skadeverknadane av – skjønnlitteraturen:

Ogsaa paa den Tid ligesom nu var der en stor Mængde billige Bøger af slette Tendentser, især Romaner, som vidt og bredt spredte sin fordærlige Gift ...

Denne mistanken om at «især Romaner» er skadelege for sjela, var svært utbreidd på 1700-talet, då romanen som sjanger var under utforming og utprøving. Ein ser tydelege spor i Jane Austen sine romanar, der den tåpelege, unge presten Mr Collins i *Pride and Prejudice* (1813) nektar å lese høgt frå ein roman. Den like unge, men mykje klokare prestekandidaten i *Northanger Abbey* (1817), Henry Tilney, har eit heilt anna syn: «Det mennesket, anten det er ein herre eller ei dame, som ikkje finn glede i ein god roman, må vere useieleg dum» (mi omsetting). Jane Austen sjølv påpeikte frimodig at heile familien hennar las romanar og skamma seg ikkje over det (brev av 18.12.1798, i Le Faye, 1995, s. 26).

Det kan hende Hannah More langt på veg delte den vanlege skepsisen til romanen. Ho uttalte seg i alle fall skarpt mot sentimentale og overflatiske masseproduserte forteljingar (Stott, 2003, s. 223). Og ho ser ut til å ha meint at dei kjende og respekterte litterære namna ikkje var religiøse nok (Frances Burney, Maria Edgeworth, dei romantiske poetane; *ibid.*,

s. 272–273). Det var ikkje utan grunn at ein ung, intellektuell og ambisiøs forfattar heldt seg til dikt, skodespel og essays. Men i så fall våga ho seg ut i farleg terreng då ho sjølv skreiv romanen *Coelebs in Search of a Wife* (1809). Om dei illustrerte traktatane var den tidas Instagram, var dette Tinder, sidan heile konseptet var korleis ungdømskoren – Coelets den sølibatære – på beste vis skulle finne seg dame. Denne boka vart også ein stor bestseljar og kom i stadig nye opplag, som så mange av skrifterne hennar, både i England, USA og andre stader (Stott, 2003, s. 277). Romanen har aldri vore omsett til norsk eller andre skandinaviske språk, og er tenkt som eit moralsk og kristeleg alternativ til den gjengse fiksjonen på marknaden. Her er dei unge hovudpersonane gode førebilete, pliktoppfyllande mot foreldra, og tek ansvar for andre og ikkje minst for dei fattige. Og ei av More sine hjartesaker får skine igjennom når den unge mannen forsvarar utdanning av jenter, og den unge kvinna kan latin så vel som hushaldningssystemer.

Om Storjohann hadde vore borti denne einaste romanen til More er uklart, men det er nettopp eit slikt kristeleg alternativ han ser som viktig motvekt mot «slette Tendentser». Vansken med slike prosjekt er at litterære kvalitetar blir underordna ideologiske, og dei risikerer å bli mindre lesne utanfor si eiga målgruppe og tid.

Reformatorar

Storjohann seier også at «Hun blev en af det engelske Samfundslivs Reformatorer», men han seier ikkje korleis eller kva More reformerte. Det var ikkje først og fremst dei kristeleg forteljningane som endra samfunnet, det var heller innsatsen som skulepioner og antislaveri-agitator. I Storjohanns *Søndagslæsning* er det berre predikanten og moralisten More som kjem til orde. I Horn sin artikkel i 1858 var det dikteren og blåstrømpa som var i fokus. Ingen av dei skriv om utdanningsreformatoren, eller om forsvararen av jenter og slavar.

Ei tredje, norsk More-utgåve resirkulerer «Det Sker Altsammen til vort Bedste» for ein ny generasjons *Søndagslæsning* (More, 1885). I begge utgåvene av bladet var More kopla saman med (den her anonyme) haugianaren Anders Haave sin song «Jesu, lær Du mig at bede» (Haave, 1876).

Samanstillinga minner oss på likskapane mellom Hannah More sitt virke og hennar norske samtidige Hans Nielsen Hauge (1771–1824). Begge desse to var viktige evangelikale pennar frå slutten av 1700-talet, med mange lesarar og stor verknadshistorie. Begge skreiv for vanlege menn og kvinner heller enn for dei velutdanna og privilegerte klassane. Begge forkynte omvending og eit moralsk liv i skriftene sine. Dessutan var ingen av dei interesserte i å lage sekter eller nye kyrkjesamfunn, men la stor vekt på å høyre til i sine respektive statskyrkjer. Ikkje minst tok dei begge del i samfunnet dei levde i, og arbeidde for betre levekår for alle, anten det var grunnlegging av skular eller verksemdar. I kva grad er slike reformtankar innbakte i tekstane til More?

Tekstlege paradoks

Om resepsjonen av Hannah More i Noreg er paradoksal på fleire vis, er der også eit slags indre paradoks i sjølv forfattarskapen. Eit nærblikk på dei to forteljingane i norsk omsetjing vil vise at More balanserer på eggen mellom fiksjon/litteratur på eine sida og moral/teologi på andre, og mellom konservatisme og reform.

Det første paradokset er den taleføre gjetaren. Han er ein lutfattig tenar for dei som eig og styrer verda, og er svært audmjuk når det gjeld eigen mangel på utdanning og gåver. Likevel er det han som er hovudstemma i forteljinga, og tankane i teksten er også hans. Dei teologiske poenga er hans, det er i praksis han som held preikene og formidlar lærestoffet som forteljinga er bygd opp av. Og hans overordna skjønar lite og må be om meir forklaring frå han. Kanskje vil det bli sett som urealistisk at ein fattig mann utan utdanning kan undervise og rettleie overklassen i tru og teologi. Men frå eit samfunnsetisk perspektiv er det høgst velgjerande å høyre dei fattige stemmene fylle desse forteljingane.

Nokre lesarar har klagt More for å vere konservativ i klassespørsmål, og at ho berre sedimenterte den eksisterande klassestrukturen og venta at dei fattige gruve- og landarbeidarane skulle innordne seg. Ho var tydeleg politisk konservativ i det ho skreiv mot den franske revolusjonen; ho var redd han skulle kome til England og ta med seg blodbad og kaos. Difor sette ho alt inn på å reformere det høgst mangelfulle, engelske samfunnet

innanfrå, gjennom ei moralsk og kristen opprusting av alle klassar. Ho skreiv først oppdragande bøker retta mot overklassen som forsømte pliktene sine, og prøvde å reformere det rotne kongehuset gjennom ei eiga bok retta mot oppsedinga av prinsessa.⁵ Og ho måtte trø varsamt for å nå fram og ikkje bli stoppa av dei som sat med makta.

Ho ville kanskje ikkje kaste om på samfunnet, men ho fann ein måte å gje dei fattige stemmer på. Desse forteljingane handlar om arbeidarar, fattigfolk, folk som er nedst i samfunnet. Og hovudpersonane er intelligente, lesande, tenkande, moralske, ærlege og fritalande. Slike portrett vil minne lesaren om det ibuande menneskeverdet hos eitkvart individ, og kunne tene til å løfte litt på sløret som elles skjulte ansikta deira for overklassen. Forteljingane målber også kravet om meir skulegang for dei fattige; *Hyrden* endar med at dei startar ein ny skule for landsbyborna. Forteljingane argumenterer for utdanning, samstundes som dei faktisk gav lesestoff til arbeidarane så vel som middelklassen, og slik forventa eit samfunn der alle kunne lese.

«Jeg tog mig Frihed»

Det andre paradokset er den sterke kvinna. Mange har lagt merke til at Hannah More uttrykte skepsis til Mary Wollstonecraft sitt krav om rettar for kvinnene. Diverre las visst ikkje More boka til Wollstonecraft, sikkert fordi ho var farleg nær dei revolusjonære, slik More såg det. Om ho hadde lese, hadde ho kjent att eigne argument om at jenter trong utdanning. Samstundes som More dreiv skular, og skreiv pedagogiske verk som *Strictures* og andre essay om oppseding, illustrerte ho dette store samfunnsproblemet gjennom fiksjonen. Og ikkje minst var ho sjølv eit slående eksempel på at kvinner kan lære, undervise, leie og påverke. I *Hyrden* får også den fattige gjetarkona betalt jobb som lærar for små born.

I den andre forteljinga – «Det sker Altsammen til vort bedste» – er det tolmog vi skal lære, og tiltru til at der er ein Gud som styrer alt. Dette

5 *Thoughts on the Importance of the Manners of the Great to General Society* (1788); *Hints Towards Forming the Character of a Young Princess* (1805).

høyrest heller fatalistisk ut, men igjen blir vi slått av den verbalt kompetente hovudpersonen. Det er ikkje forteljaren som forkynner tolmod, men fru Simonsen (Mrs. Simpson), ei kvinne som har mista alt og likevel har mot på livet. Ho hadde mann, hus og status som kona til ein kjøpmann, men når vi treffer henne er ho på fattighuset, og fortel livshistoria si til ein nysgjerrig nabo.

Dessutan er det kvinna som er teologen i forteljinga, og som også rettleier mannen. «Jeg tog mig den Frihed at svare» seier ho om ein av gongene ho forklarar trua sine vilkår for den «kjære Manden» sin (1876, s. 13). Kvinna forklarar altså Guds vegar for mannen. Dette er ein trassig omsnunad i ei verd der mannen stenger talarstolen for kvinner. Den vesle talemåten om fridom blir eit uttrykk for den kvinnelege forfattaren som tok seg rett til å skrive og handle som samfunnsborgar.

Kva slags teologi er det fru Simonsen underviser i? Kanskje er det vranglære slik prestar kunne vente seg frå sjølvopnemnde predikantar, ikkje minst kvinner? Eit av hovudpoenga til denne forkynnaren er at liding ikkje er ei straff frå Gud. Naboane rekna med at fru Simonsen måtte ha gjort eit eller anna gale for å fortene slike ulykker som å miste levebrød, hus og ektefelle. Ho viser at det går godt an å leve eit heiderleg liv, og likevel ende fattig. Det motsette er også eksplisitt forkynt: Hell og rikdom er ikkje lønn for stor tru og høg moral, ofte tvert om. Med andre ord fortener ikkje dei fattige å mangle alt, og dei rike fortener ikkje å ha alt. Igen snur More om på det vi ventar oss når vi føreset at ho preikar ein fatalistisk klasseideologi. Ho opnar dørene for fornying og reformer som går lenger enn ho sjølv kanskje såg var mogleg.

Hovudtemaet i denne forteljinga er altså tolmod, og sjølv om dei teologiske utleggingane kanskje har endå mindre målgruppe i dag enn då More skreiv, kunne temaet også vore formulert som psykologi eller allmenn etikk. I psykologisk tolking handlar forteljinga om at ein optimist er lukkelegare enn ein pessimist. Om ein klarar tilpasse seg, har ein større sjanse for å klare seg enn om ein gir opp. Med allmenn-etiske briller ville ein seie at takksame og nøysame folk er betre samfunnsborgarar enn dei kravstore og misnøgde. Slik er forteljinga også ein illustrasjon på at lukke heng saman med eit robust sinnelag, kanskje til og med ei stoisk ro.

Teologi er jo ikkje vanlegvis bestseljarstoff, så kvifor vart desse *Cheap Repository Tracts* så mykje lesne, omtalte, omsette og nytrykte? Noko av grunnen må ligge i dei litterære grepa forfattaren tar. Når vi altså skal lære oss tolmod, så får vi ikkje dette forkynt direkte som leksjon frå eit kateter eller tale frå ein preikestol. I staden får vi ein livleg samtale mellom to personar som også gir oss glimt av landsbylivet og ikkje minst folkelege dialektar. Dialogen er samansett av fru Simonsen sine memoarar avbroten av eit slags refreng frå samtalepartnaren Elizabeth (Mrs. Betty). Kvar gong ei ny ulykke blir fortalt, seier ho «Det var dog græsselig» (s. 12), «Hvilken skrækkelig Ulykke» (s. 11) eller «Hvor sørgeligt!» (s. 10), medan hovudpersonen sjølv sagt seier at alt var til det beste, eller liknande formuleringar. Dei didaktiske leksjonane blir dramatisert og illustrert, og her ligg nok noko av nøkkelen til suksessen. Dei gjer seg dårleg som litteratur, men mykje betre som teologiske illustrasjonar. Prestar gjer ikkje dumt i å kikke på More sine forklaringar og hente poeng til søndagspreika i hennar teologiske tenking. Hannah More gir lesaren kristendomskunnskap kledd som fiksjon, ikkje omvendt.

Konklusjon: feminist i fåreklede

Det blir for frimodig å kalle More «feminist», ikkje berre fordi ordet høyrer til eit hundreår fram i tid, men mest fordi ho ville protestert heftig mot slike radikale merkelappar. Likevel gir ho oss kvinnesak kledd som konservatisme. Ho er forkynnar og moralsk oppsedar, men ho er ein kvinneleg forkynner som målber religion, utdanning og menneskeverd for alle, utan unntak for rasar og kjønn. Ho praktiserer langt meir enn ho tør å seie. Ho argumenterer ikkje for at kvinner skal vere forkynnara, men ho forkynner. Ho seier ikkje at jenter skal ha same stilling i samfunnet som menn, men ho kjempar for at dei skal få undervisning i latin og matematikk. Ho prøver ikkje å endre kyrkja sine ordningar, men ho fungerer mykje av livet som ein åndeleg rettleiar for andre, også for menn. Ho skriv med enorm autoritet i eit samfunn som ikkje gir kvinner nokon autoritet i det heile. Reformatoren Hannah More kan vi gjerne få sjå meir til også i norske samanhengar i framtida.

Litteratur

- Horn, E. F. B. (1858). Engelske forfatterinder. *Illustreret Nyhedsblad*, Nr. 33, 39, 40, s. 133–134, 167–168.
- Høgh, M. & Mørck, F. (Red.) (1914). *Norske kvinder: En oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundredeaaaret 1814–1914* (3 bind). Berg & Høghs forlag.
- Haave, A. (1876). Jesu, lær Du mig at bede. I J. Storjohann (Red.), *Det sker Altsammen til vort Bedste og Hyrden paa Salisbury Slette* (s. 27–28). Th. Steen. Først trykt i 1847.
- Kolnes, E. (1993). *Forholdet mellom dannelse og personlig gudsforhold: En analyse av Hannah More's didaktiske skrift 'Strictures on the modern system of female education, with a view of the principles and conduct prevalent among women of rank and fortune'* [Hovudoppgåve]. Det Teologiske Menighetsfakultet, Oslo.
- Le Faye, D. (Red.). (1995). *Jane Austen's letters*. Oxford University Press.
- More, H. (1851). *Hyrden fra Salisbury*. Anonym omsetter. J. Melgaard.
- More, H. (1861). *'Tis all for the best, the shepherd of Salisbury Plain, and other narratives*. Religious Tract Society.
- More, H. (1876). *Det sker Altsammen til vort Bedste, og Hyrden paa Salisbury Slette: to Fortællinger*. Th. Steen.
- More, H. (1885). *Det sker Altsammen til vort Bedste: Fortælling*. Th. Steens Forlagsexpedition.
- More, H. (1995). *Strictures on the modern system of female education*. I J. Stern (Red.), *Classics in education* (2 bind). Thoemmes Press. Opphavleg utgåve 1799.
- Seedhouse, W. (2002). *Jane Austen and Hannah More on education – a comparison* [Hovudoppgåve]. Universitetet i Oslo.
- Stephen, L. (1894). Hannah More (1745–1833). *Dictionary of national biography* (s. 419). Smith, Elder, and Co.
- Stott, A. (2002). 'A singular injustice towards women': Hannah More, Evangelicalism and female education. I S. Morgan (Red.), *Women, religion and feminism in Britain, 1750–1900* (s. 23–38). Palgrave Macmillan.
- Stott, A. (2003). *Hannah More: The first Victorian*. Oxford University Press.
- Sørbø, M. N. (2014). *Irony and idyll: Jane Austen's Pride and Prejudice and Mansfield Park on screen*. Rodopi.
- Sørbø, M. N. (2018). *Jane Austen speaks Norwegian: The challenges of literary translation*. Brill.
- Sørbø, M. N. (2022). Bluestocking and preacher: The bifurcated reception of Hannah More in Scandinavia. I K. Andrews & S. Edney (Red.), *Hannah More in context*. Routledge.
- Aasen, E. (1993). *Driftige damer: Lærde og ledende kvinner gjennom tidene*. Pax.